

Les Valls de Mariola: Biar, Banyeres i Bocairent

“ Serra de Mariola /
tota a floretes /
on van les socarrades/
a fer bogetes.”

(Cançò popular)

La subcomarca natural de les Valls de Mariola la conforma la Vall de Biar i la Canal de Bocairent i la Valleta d'Agres. Les Valls es troben a la part septentrional de la serra de Mariola, en el camí de Xàtiva a Múrcia, entre Ontinyent i Villena. Els pobles s'assenten sobre un continu fluvial format per la Solana de Benixama i la serra d'Agullent, a una banda, i la serra de Mariola, a l'altra. Ací naixen els rius Clarià i Vinalopó que, com les ciutats, seguiran direccions oposades. Segons Cavanilles (1):

“El valle de Biár continuado hasta el puerto de Agres; la Hoya de Castalla hasta el sitio llamado canal de Alcoy; el valle de Ceta hasta el de Travadell, y el de Perpechént hasta Concentayna, para omitir otros, excavados entre montes en cierta época, se terraplenáron en otra posterior, quando los cubria el mar, y retirado este exprimentáron nuevas excavaciones hasta quedar en el estado y forma actual”

La indústria tèxtil, com a la resta de la regió de les Muntanyes, començà tot just acabada la Conquesta. Als segles XIV–XV es va produir l'esclat del sector amb la construcció de molins batans. Aquesta vocació per la indústria del drap ha perdurat fins els nostres dies i en gran part explica la consciència social d'unitat territorial. Per a Antoni Llibrer (2):

“Viles o ciutats mitjanes com ara Albaida, Ontinyent, Bocairent, Alcoi o Cocentaina, i fins i tot centres menors com Penàguila, Biar o Planes, van consolidar importants comunitats artesanals de paraires, teixidors, abaixadors, tintorers, sastres, drapers, ..., que tot organitzant el treball en petites unitats de producció, sovint de caire domèstic i familiar, atenien una demanda no ja local ni comarcal, sinó supracomarcal –regional, podríem dir–, que exigia teixits de qualitats mitjanes. (....)

La continuïtat dels sistemes hidràulics entre els termes d'Ontinyent, Bocairent, Banyeres i Biar, ens confirma l'existència d'un complex i integrat sistema de regadiu i aprofitament molinar que s'estenia al llarg de molts quilòmetres, i no únicament a l'espai dels llits fluvials sinó també amb la densa xarxa de sèquies permetia una destacable agricultura de regadiu”

Històricament Bocairent va ser la capital política i econòmica d'aquest territori dividit administrativament el 1986 entre el Comtat (Alfafara i Agres), la Vall d'Albaida (Bocairent), l'Alcoià (Banyeres de Mariola) i l'Alt Vinalopó (Biar, la Canyada, el Camp de

Mirra i Beneixama, a l'Alt Vinalopó). A més, Bocairent pertany a la província de València i la resta a la d'Alacant.

Les principals poblacions són Bocairent, Banyeres de Mariola i Biar, amb una història marcada per la defensa de la frontera del regne de València definida en el tractat d'Almizrà per Jaume I, la línia Biar-Busot. Les viles estan situades sobre pronunciats turons que presidia un castell-fortalesa.

Dades de la població de les Valls de Mariola, 2013

Població / Extensió Km2 / Densitat

Agres: 565 / 25,84 / 21,87

Alfafara: 415 / 19,78 / 20,98

Banyeres de Mariola: 7.157 / 50,28 / 142,34

Beneixama: 1.778 / 34,89 / 50,96

Biar: 3.689 / 98,17 / 37,58

Bocairent: 4.411 / 96,98 / 45,48

Camp de Mirra: 435 / 21,85 / 19,91

La Canyada de Biar: 1.249 / 19,32 / 64,65

Total: 19.699 / 367,11 / 53,66

Durant molt de temps, molts diversos estaments socials, culturals i polítics han estat reclamant la unitat cultural, lingüística, històrica i econòmica de les Valls de Mariola, així com la seua pertinença a la regió de les Muntanyes. No mai n'han estat escoltats sinó que diverses veus denuncien un esforç sistemàtic per aguditzar la seua divisió i la voluntat de potenciar a Villena com a centre administratiu i de comunicacions.

Des de Villena es reclama la incorporació de Banyeres a l'Alt Vinalopó, especialment a través de Ràdio Villena, el mitjà de comunicació més important de l'àrea, i pel diari Comarca de Villena. Per altra banda, la millora de les comunicacions entre Biar i Banyeres no mai s'atén i es fomenta la rivalitat entre Bocairent i Banyeres. Així mateix, els diversos intents de mancomunar-se com a part de la comarca Alcoià-Comtat no han estat mai escoltats per l'Ajuntament d'Alcoi. Per finalitzar, la Generalitat promociona turísticament les ciutats de les Valls dintre de l'anomenada "Ruta del Cid", encara que hi ha seriosos dubtes quant a que aquest mercenari castellà, elevat a símbol d'una remota unió hispànica, passara mai per aquestes terres excepte, si de cas, per operacions de càstig i saqueig.

El 2009, amb motiu de la redacció del model territorial d'Alcoi, Enrique Martí Selva, cap de l'Àrea de Planificació de la Conselleria de Medi Ambient de la Generalitat Valenciana deia (3) que:

"La majoria de les conclusions dels experts insistien que el futur del territori passa per la formació de consorcis o mancomunitats organitzades des de la participació i el consens, única garantia de gestió coherent del territori i d'una bona governança"

Tot i això, el govern del PP d'Alcoi va rebutjar el 2003 i el 2006 constituir la Mancomunitat de municipis de l'Alcoià, Comtat i la Foia de Castalla. Per la seua banda l'Ajuntament del PP de Banyeres també va entrebancar al creació de la Mancomunitat dels Pobles de la Mariola que plantejava gestionar conjuntament una emissora de ràdio i televisió, un cos de bombers, la recollida de brossa, un polígon industrial com cal, la difusió comercial, cultural i turística del territori. Com concloïa en un article Josep M. Martínez (4) sobre l'enverinament de les relacions entre Banyeres i Bocairent:

“En un temps on les empreses fan intercanvis comercials internacionals i les relacions interpersonals han inaugurat una nova era planetària amb l'ús d'Internet, no pot ser la prova més difícil entendre's amb una gent que viu a deu quilòmetres, té els mateixos avantpassats, parla la mateixa llengua, celebra les mateixes festes, viu al voltant del mateix parc natural i treballa majoritàriament en el mateix sector productiu. Ens han fet viure massa temps d'esquenes i costa esbrinar el perquè”.

Els índex de la Caixa 2013 (5): ens parlen de la importància de les tres viles:

Quota de mercat / Index Industrial / Index comercial / Index com. al engròs / Index com. al detall / Index bars i restauració / Index turistic / Index activitat econòmica

Bocairent: 10 / 10 / 8 / 12 / 6 / 3 / 1 / 7

Banyeres de Mariola: 16 / 46 / 12 / 14 / 10 / 7 / 3 / 21

Biar: 8 / 36 / 6 / 5 / 6 / 6 / 6 / 16

Banyeres de Mariola és la vila central tant geogràficament com des del punt de vista econòmic. Cal posar de relleu la modesta significació econòmica de Bocairent, una de les antigues capitals industrials del País.

La principal indústria de l'àrea és el tèxtil, una indústria que està passant una situació molt complicada. La pròpia visió que es té a l'àrea sobre el sector és molt negativa i els joves i els nous titulats no veuen en l'economia tradicional un futur per a ells mateixos.

Les raons de la crisi de la globalització són complexes, però tothom veu necessària la innovació en el procés productiu i en l'estructura integral del producte, des de l'adquisició de matèries primeres fins la comercialització i distribució. De fet, els canals de distribució estan concentrats en molt poques grans empreses, normalment franquícies, que controlen els principals mercats i obliguen a la producció en base a costos baixos, cosa que explica la manca de competitivitat del sector. Caldria, però, fer evident la manca de finançament per a innovar per part del sector financer. La banca, en molts casos fins i tot ha facilitat la inversió en el sector immobiliari com alternativa per a obtenir majors beneficis a curt termini (cosa que ha portat a tancar moltes empreses).

Un sector alternatiu que ha començat a entrar amb relativa força, és el turisme. La construcció de l'autovia central ha situat a menys d'una hora de la mar els pobles de les Muntanyes i, per tant, el patrimoni cultural i natural de la Mariola. La major

accessibilitat converteix en actius turístics uns espais alternatius a una costa saturada. La crisi i els moviments ciutadans han aturat, de moment, diversos projectes urbanístics a la regió, que podrien ser molt negatius.

Principalment Biar i Bocairent han apostat decididament per desenvolupar un sector turístic cultural i mediambiental, però, en general, tots els pobles promocionen turísticament el Parc Natural de la serra de Mariola.

La Mariola té protegides 16.926 Ha i, el 2002, declarades Parc Natural 12.544 Ha. El paisatge, la flora, la fauna i les fonts de la Mariola han estat citats pels principals naturalistes europeus des del segle XVIII. Les quatre rutes dissenyades per l'administració del parc permeten no només gaudir del seu patrimoni natural, sinó que també visitar un ric patrimoni resultat dels diversos aprofitaments humans que ha tingut la serra. Des de coves, restes arqueològiques i despoblats ibers i àrabs, passant per castells ermites, refugis, neveres, forns de calç i corrals. Un paisatge únic en un espai magnífic. El Centre d'Interpretació es troba a Banyeres a la carretera que va a Alcoi per dalt la serra.

Quin dubte hi ha que la protecció d'un espai natural tan emblemàtic i la recuperació del seu patrimoni cultural i industrial, així com el dels pobles concernits en la seua explotació, tot plegat requereix d'una planificació del conjunt amb organismes i mecanismes eficaços per a la gestió de l'espai.

L'explotació dels espais rurals, de les muntanyes i dels pobles, ha de passar necessàriament per la seua recuperació singular, el seu manteniment i la seua conservació. El turisme a les zones rurals s'ha de considerar des de la perspectiva d'una acció de salvaguarda, material i immaterial, del territori, i mai pot deixar-se a la lliure disposició del mercat. Si això justifica una acció de planificació territorial i urbana, per altra banda, la creació d'una oferta atractiva, eficaç i professionalitzada en requereix també de la pressa de decisions conjuntes i conscients per part de tots els que habiten al territori. És evident que sense uns acords comarcals i sense un lideratge de les principals ciutats concernides, difícilment el turisme serà productiu i regenerador de la regió de les Muntanyes i de les seues àrees rurals. Però com diu José M. Iribas en una entrevista a Vicent Berenguer (6):

“Per a vendre el que es té, cal un bagatge cultural important, i això és un repte per als intel·lectuals, que provoquen autoestima i projecció exterior. Anglesos, francesos i italians sí que tenen un cos intel·lectual per a vendre, i un discurs cultural (cine, música, art, literatura, etc.) que du expansió econòmica. A València, la fractura entre industrials i intel·lectuals ha sigut crònica, tots s'han ignorat”.

Però ben al contrari, mentre els ajuntaments es neguen a considerar el fet comarcal, per altra banda desenvolupen sobre el territori accions de promoció que res tenen a veure en els recursos culturals, humans i naturals que el conformen, així que, ni singularització de l'espai, ni planificació i ordenació de l'espai, ni urbanisme específic per a cada poble, ni professionalització de l'oferta ni eficàcia de la gestió turística

basada en la conservació i recuperació cultural i econòmica dels espais rurals. La promoció de la denominada ruta del Cid, amb una important inversió de la Diputació d'Alacant en coordinació amb les de Burgos, Sòria, Guadalajara, Saragossa, Terol, Castelló i València, respon simplement a una voluntat ideològica castellanista del PP i aliena a les necessitats reals de l'àrea i del seu sector turístic. Com diu Josep M. Martínez (7).

“Potser que el moll de l'os, pel que fa al recolzament de les administracions valencianes a aquest itinerari, estiga en el fet que el Camino del Cid proporciona una visió històrica de reconquesta «castellana» –més pròxima a la concepció d'Espanya que tenen els governants del Partit Popular– front la reconquesta i el repoblament «català» que es va produir realment a les nostres terres”.

Per últim, cal posar de relleu l'important nivell associatiu de l'àrea, la majoria fester, es cert, però també amb l'existència d'actius nuclis intel·lectuals que marquen la personalitat del territori. Ja en parlarem d'altres, però cal fer una referència obligada al Grup Serrella, format per unes 30 persones que viuen al territori i per altres, la diàspora, que mantenen estrets lligams en els seus pobles de naixença. El Col·lectiu Serrella (serrella.banyeres.com), des de 1995, ha estat un incitador de la comarcalització, promotor de moltes activitats culturals, entre les que cal assenyalar els Aplecs dels Pobles de la Mariola, i l'edició de la revista quadrimestral Barcella.

Notes:

(1) Antonio Josef Cavanilles. Observaciones sobre la historia natural, geografía, agricultura, población y frutos del reyno de Valencia. Albatros ediciones. 1981.

(2) Antoni Llibrer Escrig. La gestió dels batans i el desenvolupament de la indústria tèxtil al segle XV. El cas de l'àrea Alcoi-Cocentaina. Estudis d'Història Agrària, núm. 23 (2010-11). Universitat de València.

(3) Revista Barcella número 36. Febrer 2009.

(4) Josep Miquel Martínez. Un desencontre patrocinat entre Banyeres i Bocairent. Barcella número 19. Juny 2003.

(5) Anuario Económico de España 2013. www.anuarieco.lacaixa.comunicacions.com

(6) Vicent Berenguer. José Miguel Iríbar. Sociòleg urbanista. Barcella número 11. Octubre 2000.

(7) Josep Miquel Martínez. Camino del Cid. Barcella número 33 Febrer 2008.

=====

<http://paisvalenciaseglexxi.com/2015/02/08/les-valls-de-mariola-biar-banyeres-i-bocairent-i-2-2/>

Títol:

Les Valls de Mariola. Biar, Banyeres i Bocairent II

Mitjan:

País Valencià, Segle XXI

Data:

8 de febrer 2015

Autor:

Néstor Novell

Text:

* BIAR:

—Desde el día que pisé las piedras de tu portal...
—A pixar se'n va a sa casa que ací no és cap de corral.
—¡Qué chica más mona! —Más mono és vosté!
—Ven conmigo, vente. —Vinga ací vosté!
—Ven acá paloma. —Ni colom tampoc.
—Ven acá, lucero. —Això és nom de gos!
—Desde el día que te vi estoy loquito de amor.
—Si està boig que l'engabien, fins que estiga millor!

(Cançò popular)

Biar era el castell de frontera que protegia el pas del camí de Xàtiva, des de Castella o Múrcia, cap a les Valls de Mariola i cap a la Foia de Castalla. Al segle XIII ja està documentat un important Alfòndec per a comerciants a la vila. La conquesta la fer personalment Jaume I, va expulsar els moros o sarraïns i la va repoblar d'almogàvers i de població recentment assentada a Ontinyent i Bocairent. Va tindre un paper molt actiu durant les Germanies i durant la guerra de Successió es declarà formalment felipista, si bé el Consell de la Vila li va demanar al consell austracista d'Alcoi que li guardara el bestiar i el ramat mentre durara la guerra:

“que per la proximitat que tenen al regne de Castella, i en particular a la ciutat de Villena, i témer alguna ruïna de declarar-se en lo exterior sent així que de sa voluntat y en lo secret estan de part de nostre rey”

En els darrers anys la població mostra una lleugera tendència al creixement, així com els pobles més propers de la Canyada i el Campet que també han desenvolupat unes petites i actives empreses industrials.

Biar i la Vall de Biar han estat tradicionalment terra de conreus de blat, raïm i oliveres, a més de disposar d'una petita però important horta vora les aigües del Vinalopó. També ha estat terra de ramats importants per a la indústria de la llana. A finals del XVIII i fins temps molt recents Biar era reconeguda per la seua terrisseria vernissada. La seua producció es venia pel País i per Múrcia. De la mateixa manera que els seus veïns de Castalla els teulers anomenats castellers solien desplaçar-se a Aragó i a Castella a fabricar teules. Cavanilles (1) reflecteix la importància alfarera i espartenyera de Biar.

“Casi en el centro de las huertas y entre elevados montes se levanta un cerro cónico coronado por el castillo, en cuyas faldas y raices está la villa de 738 vecinos, los mas labradores, excepto 800 personas empleadas en las fábricas de ollas cántaros, tejas, alpargatas i lienzos”

La diversificació industrial de la vila és cosa del segle XX, centrant-se en el joguet, el tèxtil i el calcer. Actualment l'economia principal és industrial, si bé, el sector turístic ha experimentat una important empenta.

La vila té 149 activitats industrials que donen treball a unes 750 persones. En el període 2007-2012 només hi ha desaparegut l'1,2% de les activitats. Les empreses d'activitats de la construcció representen el 31% del total.

L'estructura comercial mostra una escassa importància en el comerç a l'engròs i una diversificada oferta de comerç al detall: 1,5 m²/habitant.

El polígon industrial, ben dissenyat, ha anat omplint-se de PIMEs industrials de caràcter divers: joguets (peluixos i plàstic), tèxtil (filat, gènere de punt, acabat), fabricació de productes plàstics, perfils metàl·lics industrials, construcció i serveis turístics.

Biar ha fet un esforç admirable per recuperar el seu patrimoni arquitectònic, civil, militar i religiós, i la seua trama urbana, així com el seu patrimoni immaterial: festes, cançons, danses i gastronomia.

De les seues festes cal ressenyar algunes particularitats molt antigues que a Biar s'han preservat com són les Fogueres i el Ball dels Espies i la Mahoma durant els festes de maig, i la medieval figura del Rei Pàixaro que surt a les festes de sant Antoni.

Aquesta aposta pel seu patrimoni li ha permés desenvolupar un sector turístic d'interior ben interessant i de qualitat que es complementa amb les possibilitats de l'excursionisme per la serra de Mariola i els seus contraforts. Actualment disposa d'un

magnífic i cuidat centre històric i d'una xarxa de cases rurals amb molta acceptació per part del turisme cultural i el turisme gai. La vila compta amb 4 hotels "amb encant", en total 71 habitacions; 11 cases rurals, un alberg juvenil per a 90 places; i el campament Serra Fontanella per a 210 places. L'oferta de bars i restaurants, 29 activitats, supera la de Banyeres i la de Bocairent.

El creixement de la població és lent i el creixement dels darrers anys s'ha degut a la immigració estrangera. Actualment el saldo migratori és negatiu.

A altres municipis valencians / A altres països o regions de l'estat / A altres estats / Total

Emigració: 67 / 16 / 5 / 88

Immigració: 51 / 11 / 13 / 75

Saldo: -16 / -5 / +8 / -13

Font: Diputació d'Alacant. Revisió del Padró Municipal 2013

Els estrangers en aquests moments signifiquen el 4,5% de la població i 157 persones. Per procedència els més importants són, per una banda, 27 de Marroc, 18 de Bulgària, 14 de Senegal, 16 de Pakistan i 11 d'Equador; per l'altra, 34 anglesos i 8 francesos.

La piràmide de població mostra que la majoria de la població es concentra entre els 30 i els 65 anys i que les persones menors de 30 anys són clarament insuficients per a compensar el relleu generacional.

A Beneixama s'ha generat un important hort solar, amb una capacitat de 20 mw i fins ara ha estat la més gran del món. L'empresa Accener i la promotora Solar Spain van anar adquirint els terrenys el 2005, aprofitant la seua orientació i la proximitat a la subestació elèctrica. L'empresa alemanya Citiy Solar és la que va invertir en material i muntatge i ha venut les dues-centes subinstal·lacions – de 30 anys de vida útil- a inversors privats.

El nucli central de les Valls, intercomarcal i interprovincial, és el binomi Banyeres – Bocairent. Començarem per Banyeres de Mariola.

* BANYERES DE MARIOLA:

"Banyeres poble industrial. / Terra no hi ha de tan bona. / Perfumat de bones herbes / de la nostra Serra Mariola."

(Jota de Banyeres)

Entre el centre de Bocairent i el de Banyeres hi ha uns 10 Km. La distància entre els respectius polígons industrials deu acurtar la distància a prop de la meitat-. Les històries passades i el localisme que impregna la societat valenciana -segurament a

falta de referents territorials més amples- fan que aquestes dues viles d'història i indústria compartides, i que es necessiten per aconseguir una mínima massa crítica industrial, viuen d'esquenes, en dos províncies i en dos comarques diferents. No se'n pot demanar major irracionalitat.

Arribe a boqueta de nit a Banyeres per la carretera d'Onil que, per dalt la Mariola, s'uneix a la carretera d'Alcoi a Banyeres. Als trams més elevats la carretera va per damunt dels 1.000 metres. El paisatge, malgrat els incendis, fantàstic: boscos, fonts, camps de blat, masos. Una verdor pirinenca i unes boires inconcebibles només uns quilòmetres més avall a les Foies. La carretera transita entre cims de 1.000 i 1200 m. d'altitud: la Barcella, la Penya Blasca, les Talaies i el Capollet de l'Àguila. Diverses sendes de muntanya adrecen cap a una diversitat de fonts; del Sapo, del Cavaller, del Teularet de Roc... i el naixement del Vinalopó.

No és d'estranyar l'interés botànic que des de sempre ha despertat la Mariola. En l'època de la Il·lustració la serra va ser motiu d'estudi per part dels millors botànics europeus: Abraham Ortelius, Joseph Pitton de Tournefort, Melcior de Villena i, per decòmput, Antoni Josep Cavanilles, cosa que internacionalitzà el merescut prestigi botànic de la serra. Avui Banyeres acull el Centre d'Interpretació del Parc Natural de la Serra de Mariola i es fa justificada publicitat turística com la Porta de la Mariola.

Banyeres, pertany a l'Alcoià i de sempre ha mantingut unes relacions bastant estretes amb Alcoi. Parle sobre Banyeres amb el poeta i escriptor, a més d'activista cultural, Vicent Berenguer.

“Però els que no viuen a la muntanya la magnifiquen com a una barrera física quan en realitat és una barrera mental. De Banyeres a Alcoi són 20 minuts. Als anys 60, els amics eixíem de marxa amb el cotxe i fèiem la volta a les Marines i anàvem per tots els portets de muntanya amb una normalitat absoluta. Per a nosaltres la mar, la Vila, Benidorm, Altea o Dénia estan ben a prop”.

Des de lluny la vila es veu magnífica, amb el restaurat castell d'origen almohade i presidit per una fàl·lica torre de l'homenatge que, com un eix simbòlic, ordena al seu voltant el castell i les cases del poble. Potser per això, a algú se li va ocórrer destinar-la a Museu del Moros i Cristians.

Em dirigesc cap el castell. Aparque el cotxe a la plaça de l'església, dedicada a la mare de Déu de la Misericòrdia i de façana barroca molt senzilla –encara que el patró és sant Jordi del qual es conserva una relíquia i té dedicat un bonic relleu al lateral de l'església-. La plaça, situada entre dos turons, és rectangular amb molts edificis nous que no s'adiuen a la importància del lloc. Si de pujada, cap a una banda de la plaça, aniríem a parar al castell, cap l'altra banda, uns carrers costeruts ens durien a l'ermita del Crist. Superar la pendent ben paga la pena, la visió del terme municipal, i de la Vall de Biar, des del castell estant, és magnífica i em confirma la impressió prèvia: l'urbanisme és una matèria desconeguda a la població. Pisos i més pisos ofegant el centre històric, carrers estrets i un desenvolupament de naus industrials arreu del

terme. Cap a la carretera de Bocairent es troba el nou polígon industrial amb una ocupació mitjana. A la part de darrere, dalt d'una muntanya, l'ermita gòtica de la Malena. Me'n baixo ràpidament perquè fa un fred que pela, no debades la vila es troba en un contrafort de la serra de Mariola a 818 metres d'altitud, un dels hàbitats més elevats de tot el País. Passejant pels carrers principals del casc antic observe que la qualitat urbana és inferior a la de Biar i Bocairent. Les cases també són més pobres i hi ha un nombre considerable d'intervencions recents amb poca cura i respecte a les tipologies tradicionals. A Vicent Berenguer no li'n falta raó en la seua crítica a l'urbanisme local:

“El creixement urbanístic ha estat un desastre, sense qualitat constructiva, ni bona urbanització, ni respecte ni conservació del patrimoni urbà al casc antic. El centre històric està buit i el poble no té cap atractiu, quan en podria tindre tant. A Banyeres el preu del sòl és la meitat del que té que a Biar o a Bocairent. Durant anys cada empresa ha anat construint-se la nau on ha volgut. El polígon industrial és manicomial, es va desenvolupar tard i és menut. Va ser un error no fer-lo quan calia, ara està mig buit”.

En les darreres eleccions el PP obtingué el 63% del vots, el PSPV el 20% i el Bloc-Compromís, 17%.

Abans de la conquesta existien dos nuclis, Banyeres i Serrella, tributàries de Biar. La Vall es denominava “Hammam Bÿar” (les Fonts de Biar).

Des de 1381 fins 1618 la vila i el castell foren adquirits, juntament amb Biar i Alfafara, per la universitat de Bocairent, per conformar un únic municipi fins 1.618. Felip V li va concedir el títol de vila reial en convertir-se en un bastió borbònic durant la guerra de Successió, durant la qual va resistir vint atacs i tres setges dels partidaris de l'arxiduc Carles.

Cavanilles (2) en dona notícia del fort creixement de la vila.

“Apenas tenia 70 vecinos al principio del siglo actual, y hoy cuenta 497, sin el grande número que han salido á poblar otras tierras: á ningunos del reyno ceden en la aplicacion al trabajo (...) únicamente se conocen dos personas que piden limosna en los dias que no pueden trabajar. Su principal ocupación es la agricultura, bien que algunos la tienen en las fábricas de gorros, estameñas, faxas y delantales”

Mig segle més tard l'activitat industrial sembla, segons Madoz (3), que va prenent embranzida:

El r. Vinalopó. El cual cruza por el O. de la v., y sus aguas tomadas por un cáuce sirven para dar movimiento a 5 molinos harineros, á o tro de papel, y para riego de porción de TERRENO. (...) las lomas y quebrados que en otro pais se dejarían incultos, aquí se ven pobladas de viñas, olivos é higueras, al paso que en los campos prosperan los cereales y otros frutos (...) sostiene ganado lanar, algun cabrio, y el vacuno y mular preciso para la labranza (...) hay caza de liebres, conejos y perdices. (...) hay fáb de gorros, fajas y mantas del pais, dedicándose también los vec. al acopio de nieve , la cual durante el estio la venden a los de Játiva y otros puntos”

El desenvolupament de la indústria a Banyeres va tindre un marcat caràcter familiar, tant respecte a el tèxtil tradicional, de llana o de fibres naturals, com de la indústria del paper, la qual farà un bot qualitatiu, a finals del XIX, en aprofitar els molins hidràulics com a font d'energia.

Encara que el primer molí de Laureano Ballester es remunta a 1779, a les darreries del segle XIX ja hi havia 14 molins paperers en funcionament, la majoria dedicats al paper de fumar. El primer molí de paper de fumar el feu Joan Casasempere, el Molí Roig. Fabricava les marques El Reloj i Aguila.

Per la seua banda, l'alcoià José Laporta eixamplà la seua indústria a Banyeres fins convertir-se en el fabricant més important de la vila, i dels més importants de l'estat, atesa la seua capacitat exportadora de marques de prestigi. En 1935 agrupà totes les seues empreses en una única, Papeleras Reunidas S.A., la qual fabricava paper de fumar, paper per a embolcallar les fruites i paper d'embalatge. Tot un seguit d'empreses repartides en moltes poblacions del riu Vinalopó i del riu d'Alcoi.

A finals del segle XIX el moviment obrer a Banyeres ja havia adquirit certa consistència. Hi ha constància d'una gestió col·lectiva obrera del Molí de l'Ombria dedicada a la fabricació de paper de fumar. Els primers anys del segle XX foren de certa conflictivitat laboral a Banyeres que seguia l'estela sindical d'Alcoi, tant en el sector del paper, com en el tèxtil, com en la fabricació d'espardenyes. Només el creixement que es produiria amb la Gran Guerra permetrà rebaixar aquesta conflictivitat. L'1 d'octubre de 1919 s'aconseguia la jornada de vuit hores, però les empreses varen incomplir l'acord i tornaren els conflictes i la repressió. Amb la crisi de la postguerra els patrons havien consolidat altra vegada la seua posició de força.

El desenvolupament industrial de Banyeres és va veure afavorit pel ferrocarril Villena-Alcoi-Iecla (VAY) -projectat en 1882. En 1887 es va inaugurar el tram Iecla-Villena. La línia es perllonga de Iecla a Jumella i de Villena a Agres. A Alcoi arribà en 1909. El 1921, entrà en servei el tram Jumella-Cieza i, malgrat tenir fets els túnels d'Agullent i de l'Olleria, el VAY no mai aplegà a l'Alcúdia de Crespins per connectar amb la via ampla.

El trenet permetia l'eixida a la mar en compartir via a partir de Muro amb el ferrocarril Alcoi-Port de Gandia. A banda dels viatgers, les principals mercaderies que transportava eren espart i vi de Jumella, sal i vi de Villena; paper de Banyeres; tèxtils de Bocairent, Cocentaina i Alcoi; i carbó del port de Gandia. El tren va possibilitar que el paper i el tèxtil de les Muntanyes arribara a nous mercats estatals i internacionals. En 1965, el VAY, o Xitxarra, va ser adquirit per FEVE que el tancà per baixa rendibilitat el 1969.

La consolidació industrial arribarà amb la postguerra i es basaria en l'elaboració de papers, cartonatges, regenerats tèxtils i gèneres de punt. La població, i la construcció, va créixer ràpidament en produir-se una important immigració de les poblacions veïnes d'Alcoi, Biar, Bocairent, Camp de Mirra i una altra procedent de la zona castellana.

Ens aproximarem a la història de la industrialització de Banyeres seguint la trajectòria de dues nissagues de fabricants importants. Els Mataix i els Ferre.

Jordi Mataix Sempere va nèixer el 1937. Fill del segon matrimoni d'Evelio Mataix. Son pare va muntar una indústria de confecció i la indústria de paper Evelio Mataix Molina SA. L'any 1956 eixamplà el molí i alçà una nau de filatures vora el molí de paper. La producció era de 20.000 Kg setmanals de fil gros de cotó regenerat de dos colors que venia per a l'elaboració de roba de treball a Castelló, després també produí tèxtil-llar.

El 1966, ja l'empresa en mans dels fills, muntaren una fàbrica de paper en Toledo que funcionà fins 1993. En 1969 compraren R. Belda Llorens SA d'Alcoi, una empresa de filatures amb bones instal·lacions, la seua producció venia al Líban. El 1974 introduïren una filatura amb sistema Open -End, la tercera de l'estat, i muntaren una nova secció, Rosa Belda-1 per a produir filat en cru de viscosa 100% per al mercat comarcal de les Rachels.

Durant la crisi de la segona meitat dels 70, Jordi Mataix reorientà la producció cap a productes més barats i de major consum, com l'acrílic, el polièster i la barreja de diverses matèries (polièster-cotó, acrílic-cotó, polièster-viscosa, etc.) que amb el temps assegurarien l'èxit de l'empresa.

En 1978 va tancar la planta d'Alcoi i obrí a Banyeres una nova secció per fer filat amb maquinària moderna sistema Open-End, la R. Belda-2. Al mateix temps eixamplà les instal·lacions de R. Belda-1 per donar servei de doblat als clients del tèxtil-llar.

Els anys 80 varen fer la transformació de la primera filatura (Evelio Mataix SA) que encara treballava el sistema convencional, en una nau de fabricació de rissat de tovallola amb filats de regenerats en colors en sistema Open-End. Tota una innovació en aquest mercat que seria copiada a la resta del l'estat i que a Mataix li va permetre bons beneficis durant 12 anys.

Després vindria l'automatització del grup en sistema Open-End fins convertir l'empresa en una filatura moderna. A la segona meitat dels anys 80 instal·là una planta d'ordidura i encolat per a donar servei al tèxtil-llar i als fabricants de catifes. Els anys 90 la innovació va vindre de la ma de les fibres en color. El grup Mataix va ser dels primers en elaborar barreges de matèries sintètiques i artificials de color amb cotó també de colors. El seu acrílic-cotó, com abans havia passat amb el regenerat, es convertí en el producte estrella del grup. Durant anys el van vendre sense competència i fins fa poc encara representava el 38% de les vendes del grup.

En els darrers anys va treballar amb proveïdors de matèries primes, AITEX i CDTI, per introduir els filats amb microfibras en sistemes Open-End. Per altra banda, s'esforçà per aconseguir les millors marxamos de qualitat i etiquetes ecològiques. Els darrers èxits varen ser les barreges de matèries sintètiques i artificials amb llana i lli; l'elaboració de polièster-cotó en colors i la producció de cotó 100% en colors sistema Open-End.

En començar la crisi actual el grup tenia un complex industrial de 70.000 m² de naus construïdes que acollien 4 seccions totalment automatitzades i una plantilla de 240 treballadors.

En el camp del paper, l'any 1957 els Mataix s'associaren per a la constitució de Cartonajes Banyeres per a la fabricació d'embalatges i cartró ondulat. Avui tenen el 50% del capital.

El grup Mataix constituí altres societats: el 1960, el 50% d'Ondulados del Papel SA (cartró ondulat); el 1969, el 50% de Banyeres Tèxtil SA que va tancar el 2002, el 1976, i el 20% d'Implasba SA (plàstics per a embalatge). A principis els anys 90 crearen Cogeneradores Bañeres SL per abastir d'energia les indústries del grup. Un projecte també capdavanter.

El 2004 la facturació de la filatura va ser de 34 milions d'euros i, de 60 milions, la de les societats en què el grup Mataix és majoritari.

Jordi Mataix va ser president de Banyeres Industrial, membre fundador d'ATEVAL, membre del consell rector d'AITEX, soci fundador del Dipòsit Duaner de la Vall d'Albaida i conseller del Banc de València.

El 2008 el grup Mataix, que l'integra R. Belda Llorens 1, i 2 i Evelio Mataix, declara que produeix més que no factura i requereix un ERE als 180 treballadors de la plantilla amb una reducció de la setmana laboral a 3 dies.

L'altra nissaga està representada per Alfred Ferre Miró, nascut en 1939, La fàbrica Hilaturas Ferre SA la fundà el 1914 el seu avi, llaurador i corresponsal de banca. Va instal·lar telers per teixir jute, espart i lli. El seu fill, Alfred Ferre, va inaugurar la secció de filatures.

En els anys seixanta la gerència passa a mans dels germans Ferre Miró que continuaren la modernització de l'empresa i, als anys 90, la responsabilitat directa passa a mans de la quarta generació. Ara és un empresa important amb diverses naus industrials que sumen 25.000 m² i un nivell de facturació que està entre les 100 més importants del País.

Alfred Ferre va ser president d'Ateval i membre del comitè executiu de la CEV i de la CIERVAL. En una entrevista (4) feta per Vicent Berenguer, deia:

“Tinc molt clar que (la crisi actual) no és un problema local, estem en una situació global. I és ben cert que, a partir de l'1 de gener (2005), s'han alliberat totes les quotes del tèxtil i ja no hi ha cap marc proteccionista, cap (...) La crisi industrial dels vuitanta era conjuntural, encara hi havia algunes alternatives per a la reducció de plantilles o jubilacions anticipades, però la situació d'ara és molt diferent i molt més crítica. (...) Cada u podrà pensar el que vulga, però la situació a què anem perjudicant molt el nostre sector: teixidors, filadors, acabadors, confeccionistes, etc., tots ho acusaran. S'han fet estudis que diuen que sobren del trenta al seixanta per cent d'empreses. (...)

Ara el que sobra és la quantitat. No es tracta que tots es posen a fer I+D, i el problema és que no hi ha mercat! En altres ocasions, no sé exactament com, però Banyeres –i «el petit Japó»!, com ens diuen fora d'ací– ha resistit (...) Jo ja estic venent a Alemanya i a Itàlia, però aquests països ja no tenen la mateixa capacitat per a comprar-me, a mi. Ara he de vendre menys perquè els alemanys em compren una part a mi, però una altra als xinesos. I estic segur que l'any que ve compraran més als xinesos i menys a mi (...)
Potser, tant de bo, no arriba a ser tan desastrós, però no m'atreviria a ser optimista; el problema d'ara no es pot amagar”.

La població de Banyeres ha crescut ininterrompudament des després de la guerra civil. Si l'any 40 tenia 3.447 habitants, als anys 70 ja n'eren 5.873 i, al 2001, n'eren 6.983. Des del 2003 la població s'ha estabilitzat al voltant dels 7.200 habitants, actualment en té 7.157 i, curiosament, exactament el mateix nombre d'homes que de dones.

La seua piràmide de població mostra una manca de població de reposició generacional, encara que menys pronunciada que a les ciutats de l'entorn. La població es concentra en el tram 30 –65 anys. La població estrangera suposa el 4,5% del total, la majoria de Pakistan, Marroc, Equador i Bulgària. L'atur es concentra en el sector de la construcció, 35%, en el de serveis 37%, i en aquells que no tenien anteriorment cap ocupació, el 20%.

Li comente a Vicent Berenguer que em preocupa la visió territorial de Banyeres perquè a hores d'ara, amb diferència, és la vila més important:

“Banyeres és la capital industrial de les Valls i el poble més gran. El primer institut hi va ser el de Banyeres. L'administració ha creat una divisió comarcal a banda de les realitats socials i econòmiques. L'única cosa territorial que funciona per ací és la Mancomunitat de Muro. Banyeres pertanyia a Bocairent fins la divisió provincial del XIX. El reg era Beneixama-Biar- Bocairent.

La Vall de Biar té de centre comercial a Villena, tant de Biar com de Beneixama, però no ho és culturalment ni en la mentalitat de la gent, per això l'Institut d'Estudis de les Valls de la Mariola inclou Biar, la Canyada, el Campet, Benenixama, Banyeres, Bocairent, Alfafara i Agres. Nosaltres voldríem que Alcoi, Muro i Cocentaina també hi entraren, però no ho fan. Alcoi sempre va a la seua, té una mentalitat aïllada. Alcoi ha dimitit, tant respecte a la indústria com respecte a l'agricultura. Les relacions amb la Vall de Biar són cada vegada més estretes, tot i que la vida política ha anat a la contra.

El tren Bocairent Múrcia lligava molt tota la vall. Ara Biar està a la demarcació de Villena, Banyeres a la d'Alcoi i Bocairent en la d'Ontinyent.

Les elits de Banyeres són molt curtes de mira. Només han pensat en la fàbrica, mai no han pensat en el poble. Varen heretar els molins de paper Bambú (Papeleras Reunidas que pararen a finals dels anys 60). En 10 anys les deixaren que s'assolaren. La burgesia de Banyoles estiuja a Benidorm o a Alacant.

La gent treballa i ven rodant per tota la Mariola. Caldria estudiar la complementarietat de les empreses de Biar-Banyeres-Bocairent.”

Un estudi d'Ybarra, Santa Maria, Giner i Fuster (5) ens aporta una informació ben interessant del perquè, a partir dels anys 90, amb els acords de liberalització comercial mundial i el procés de globalització de l'economia mundial, el sector tèxtil ha experimentat uns canvis estructurals importants. El sector ha iniciat un procés de descentralització de les fases productives, la qual cosa l'obliga a encetar línies de subcontractació a altres empreses i, com a conseqüència, a caminar cap a una major especialització productiva.

“(En los sistemas productivos locales valencianos). Por una parte existen empresas que operan para el mercado final, actuando por cuenta propia, y que estan en contacto con el mercado, lo que no implica necesariamente que la totalidad del producto sea realizado por la propia empresa (empresas del subsector textil-hogar o empresas que producen tejidos). Por otra parte, existen empresas que funcionan por cuenta ajena, realizando únicamente una o varias fases del proceso de producción del producto, y vendiendo, por lo general, su producción a empresas por cuenta propia o a otras empresas que realizan los procesos de ennoblecimiento (blanqueo, tintura, estampación, aprestos), empresas que realizan los procesos de tejeduría (urdidido, tisaje) y empresas que realizan la hilatura (preparación de fibras, preparación a hilatura). En general, las empresas son de reducida dimensión (con un tamaño medio entorno a los diez trabajadores), siendo las de tamaño más reducido las de tejidos, mientras que en las medianas y grandes predominan las de hilaturas y acabados.

DADES BÀSIQUES SOBRE LA INDÚSTRIA EN EL SISTEMES PRODUCTIUS LOCALS

Sistemes productius locals de Bocairent i Banyeres (Banyeres, el Campet i Beneixama) Banyeres.

Banyeres / Bocairent

Ocupació manufacturera / Ocupació total no agrícola: 59,51 % / 53 %

Ocupats en PIMES / Ocupats totals en la indústria manufacturera: 100 % / 100 %

Densitat industrial (nombre d'establiments industrials per Km²): 4,83 / 1,44

Primer sector d'especialització: Fabricació de teixits tèxtils:

Nombre d'establiments: 190 / 37

Nombre Establ. / Total Establ. sistema productiu local: 36,75 % / 21,89

N. Establ. / Total Establ. Del sector PV: 11,52 % / 4,64

Ocupats: 857 / 587

Ocupats / Ocupats totals del sistema productiu local: 30,70 % / 34,63

Ocupats / Ocupats totals del sector en el PV: 5,25 % / 6,74

Ocupats en PIMES / Ocupats totals del SECTOR sist. prod. local: 100 % / 100

Segon sector d'especialització: Acabats de tèxtils

Nombre d'establiments: 58 / 33

Nombre Establ. / Total Establ. sistema productiu local: 11,21 % / 19,52 %

N. Establ. / Total Establ. Del sector PV: 10,46 % / 2 %

Ocupats: 339 / 452

Ocupats / Ocupats totals del sistema productiu local: 12,14 % / 26,66 %

Ocupats / Ocupats totals del sector en el PV: 4,68 % / 2,77 %

Ocupats en PIMES / Ocupats totals del SECTOR sist. prod. local: 100 % / 100 %

Els principals establiments industrials del sector d'especialització en el sistema productiu local a Banyeres són: R. Belda Llorens SA, Evelio Mataix Molina SA, Ismael Albero SA, Hilaturas Ferre SA, Beñeres Textil SA, Guillermo Albero e Hijos SA, Ferre Bañeres SL, Miguel Vicedo Cerdà SA, Hijos de Antonio Ferre SA, i al Camp de Mirra, Tenotex Nonwovens SA.

La cada vegada més gran diversitat empresarial i l'elevada concentració industrial obliga a les empreses tant, a una dinàmica d'increment de la competència, com a establir mecanismes, formals i informals, de col·laboració entre elles. Aquestes dinàmiques són plenament aplicables al tercer i proper sistema productiu local, el de Biar-la Canyada de Biar.

En la mateixa línia seguida a la Foia de Castalla, les Valls de Mariola, part indestriable del districte valencià del tèxtil, hauria de saber aprofitar aquest major grau especialització industrial i generar una dinàmica xarxa de relacions interempresarials amb la finalitat d'adquirir un alt nivell de flexibilitat productiva. Aprofundir en aquest procés agafats de la ma d'un dispositiu escaient d'estímul i difusió de les innovacions, són la millor recepta per a que les PIMES locals puguen aconseguir economies a escala semblants a les de les grans empreses. És per això que resulta econòmicament incomprensible que no es done entre les tres poblacions majors nivells de col·laboració, una planificació conjunta del sòl industrial de qualitat i una major connexió, entre aquestes i la resta del districte industrial del tèxtil, especialment, amb Alcoi i Ontinyent.

Banyeres de Mariola viu del tèxtil i auxiliars: fils i teixits. El gènere de punt s'ha anat afonant. Cada vegada hi ha menys telers i més drapaires, és a dir, empreses que compren el teixit a la Xina i el comercialitzen. Vicent Berenguer descriu així la realitat productiva de la vila:

“Molts dels petits tallers de tèxtil treballen en negre i fabriquen producte per als venedors ambulants. També hi ha molt de treball a domicili (filatures, cobertors, draps de cuina i camusses). La fàbrica agrupa els tallerets, és a dir, el teixit l'aporta el teler o s'importa de la Xina, el producte s'elabora a domicili i l'acabat es fa a la fàbrica. Aquesta té dos canals de venda, un n'és el mercat normal, moltes vegades grans distribuïdors com Carrefour o el Corte Inglés, i l'altre el mercat ambulant.

“Les empreses de filatures venen directament tant a empreses de l'estat com de l'estranger.”

Com ja hem vist, les dues empreses més importants, amb uns 250 treballadors cadascuna, són Alfred Ferre i el Grup Mataix. Però Banyeres és una vila activa, amb empena industrial, i en els darrers anys han nascut noves iniciatives empresarials o empreses que han reorientat la seua producció.

En aquest sentit, Rafa Barceló (RB) s'ha dirigit cap a la filatura tecnològica per a frens de cotxes; Fernando Cerdà, i altres empreses menys importants, és dediquen a fer ropó, és a dir, acabats de tela per a sabates. També hi han aparegut sectors nous com les empreses de perfumeria i fabricació d'ambientadors de baix cost, les quals comercialitzen molta part de la producció en negre. Per altra banda estan les empreses de cartonatges i manipulats que ara treballen en subcontractes per a empreses de plàstics d'emalatge. En el tema del plàstic s'han consolidat AlberGrass de gespa artificial, El Busi de plàstic granulat per als embalatges i, algunes altres empreses que treballen el plàstic per a fer poals, galledes, etc. En el sector metall-mecànic destaca David Pasqual, manyà del sector tèxtil i fabricant de sostres de xapa metàl·lica.

Però Vicent Berenguer no és gens optimista respecte del futur de Banyeres:

“A Banyeres no hi ha atur, no hi ha estratègia industrial, ni centre de coneixement, només fa falta fer 30 cases a l'any. L'Associació d'empresaris és Banyeres Industrial però no funciona, tot és molt individual. No hi ha fàbrica de màquines-ferramentes, tradicionalment els telers es compraven a Alcoi. La mentalitat és patriarcal. El votant d'esquerres és immigrant (Andalusia i Extremadura). Els banyerencs estudien i se'n van fora. El treballador del tèxtil és més aviat immigrant (pakistanesos i marroquins). Banyeres expulsa a la pròpia gent a viure fora, se'n pot parlar d'una autèntica diàspora.”

Si mirem el pressupost municipal els comptes pareixen bastant equilibrats. En els darrers anys el pressupost ha seguit una mena de dents de serra. Si en el 2000 era de 5,922 milions, en 2005 era de 10,35 milions d'euros, en el 2009 baixava a 6,11 milions, en el 2010 era de 8,17 milions i en el 2012 6,14 milions. Segons el pressupost de 2012, les despeses de personal significaven un 33,41% del total d'ingressos i les inversions reals eren del 12,20%, i destina el 41,43% a despeses de béns i serveis. El passiu financer només suposa el 4,10% del pressupost.

Els problemes de Banyeres està en la deficient cohesió i promoció social, l'abandó de les polítiques urbanístiques i, en especial, una nul·la visió territorial de suport al seu sistema productiu.

Darrerament al poble s'han encetat diverses iniciatives de caràcter turístic que tenen en compte, tant el gran actiu natural que és la Mariola, com la seua història i cultura (si deixem de banda la broma de la ruta de Cid).

Al Parc municipal de Vil·la Rosario s'ha instal·lat una Aula Natura on s'estudia i és dóna a conèixer la flora i fauna de la serra Mariola. L'edifici acull també el Museu Valencià del Paper, que documenta la història del paper i el processos d'elaboració de tanta